

Pròleg

Sobre un museu de paper ple d'objectes que expliquen (proto)històries

Un museu pot ser fruit de les troballes en un jaciment o regió, o fruit d'una col·lecció conservada en un lloc o espai concret. Però un museu també pot ser virtual, o fins i tot en paper quan les dades publicades conjuntament aconsegueixen la mateixa finalitat de les col·leccions físiques. Aquest és el cas que Josep Gallart, Antoni Llussà i Joan Rovira presenten en aquest treball: un museu impossible de visitar d'una altra manera i, paradoxalment, imprescindible per aproximar-nos a la protohistòria de la Llitera i, per extensió, del grup cultural Segre-Cinca occidental.

Els materials metàl·lics i motlles de fosa per a fer altres objectes amb base de coure que constitueixen el corpus del llibre procedeixen d'excavacions regulars, troballes casuals i prospeccions superficials. Alguns estan dipositats al Museo de Huesca i altres no (encara). Tots procedeixen de jaciments d'un territori al límit entre la plana fluvial i les primeres estribacions muntanyoses. Un territori entre dos rius, que s'emmarca també entre dues vies de comunicació naturals nord-sud i que tenen guals naturals per a sortejar-los en els extrems est i oest de la comarca. Això fa d'aquest territori un encreuament de camins que necessàriament es tradueix en un territori privilegiat per a la confluència i distribució d'idees.

Els autors han seleccionat únicament les troballes datades entre el període calcolític i la primera edat del ferro (ca. 1700-550 aC = grup Segre-Cinca I, II, III i IV). Per a fer-ho han concentrat el catàleg en catorze jaciments distribuïts entre cinc dels catorze municipis de la comarca (Cova del Moro d'Alins i El Turmo d'Açanui-Alins; Les Corques i Coma del Bep II d'Albelda; Pantà de Santa Anna i Dipòsit de la serra de Monderes de Castellonroi; Sosa II, Les Forques, Las Forcas i Olriols de Sant Esteve de Llitera; Vallbona, Camí d'Algaió, Regal de Pidola i Sauvella/Torre Piniés de Tamarit de Llitera). Els materials que aquí es presenten són vuit valves de motlles de fosa i un mínim de 144 peces metàl·liques tipològicament identificables i restes de processos de producció metal·lúrgica. En aquesta quantitat de dades, no hi són totes les relacionades amb la metal·lúrgia antiga d'aquest territori, quedant la documentació d'època ibèrica per a un proper estudi.

Els autors han presentat cadascuna de les troballes en forma de fitxa, amb un aparat de paral·lels caracteritzat per l'exhaustivitat que han estructurat amb encert dividint-los en diferents nivells (regional, peninsular, internacional). La cronologia i la funcionalitat de cada tipus present en el repertori que recull el llibre és un altre punt a valorar per la seva claredat.

Com s'observa al llarg del llibre, les primeres fases de l'elaboració metal·lúrgica a la Llitera estan poc documentades però donen testimoni d'una capacitat productiva important, amb peces que requereixen gran quantitat de metall, absent a la comarca.

La fase d'eclosió de la producció metal·lúrgica, la de major nombre de dades i centres productors, sembla correspondre a la fase final de l'edat del bronze, on el vector nord-sud introdueix formes exògenes de gran complexitat tècnica, com l'espasa i la destal de vorells amb anella, ja que la qualitat de l'aliatge i el control de la temperatura són claus per a la consecució dels objectes finals. Aquest fet contrasta amb les produccions locals, menys complexes tècnica-ment i que basen la seva estructura en una combinació de fosa i un acabat mecànic, és a dir, el treball en dues fases diferenciades destinades a la preparació d'una base sobre la qual treballar i la realització del producte. Aquesta tecnologia, compartida a gran part del territori del grup del Segre-Cinca, permet variacions locals, però es presenta homogènia i, sobretot, limitada a una sèrie de peces derivades de barnilles (braçalets, torques, agulles i poques formes més, com de fet sabem a partir del registre arqueològic). La diversitat tipològica és molt limitada, tal com demostren els tipus de motlles. Els motlles de barnilles són els majoritaris i presenten una àmplia difusió; en canvi, la concentració de motlles de peces més complexes en pocs jaciments indica una especialització major, com si de dos nivells es tractés. El repertori de peces que es poden produir a partir de barnilles es limita a agulles de cap enrotllat, braçalets i alguns instruments senzills. Les primeres per a la vestimenta (no per al pentinat), per als braços i cames els segons, i per a la producció els darrers.

Fou a partir del moment de pas entre l'edat del bronze i l'edat del ferro quan el nombre i la diversitat de tipus va augmentar decisivament a tota la Mediterrània occidental, i així ho reflecteix el repertori de

la Llitera. Aquest canvi va comportar una major especialització dels metal·lúrgics, també dels de la Llitera, que van passar de productors per a un mercat local a participants de la circulació de metall per al seu reaprofitament. M'explico.

L'alt nombre de motlles, majoritàriament datats entre el bronze II-III, s'ha de llegir en clau supraregional, és a dir, mirant els jaciments propers del Segre i Cinca de la mateixa cronologia (Vincamet, per exemple) per a observar com en aquell moment la regió va viure un desenvolupament compartit de la metal·lúrgia. Això té unes implicacions importants per a la definició cultural d'un grup: repetició de motius decoratius i morfologies gràcies a l'aprenentatge compartit de processos tecnològics. Això porta a una lectura complexa del funcionament del territori: d'una banda, a considerar que la posició geogràfica dels jaciments aprofitaria les mencionades vies de comunicació per a abastir-se de metall, donant una aparent imatge de comunitats autàrquiques; en contra d'aquesta imatge, la circulació de metall, la refundició d'objectes i la repetició dels productes finalitzats dins la regió fan pensar en un sistema compartit que aprofita i crea dinàmiques comunes que defineixen el grup cultural i de manera inconscient homogeneïtzen i optimitzen els recursos, creant així una identitat oportunista, lògica i, segurament, inevitable.

En aquesta dinàmica de construcció d'un grup cultural entren factors que, com ja he comentat, ultrapassen els límits autoimposats de la comarca de la Llitera. El grup cultural Segre-Cinca definit per Joan B. López ocupa un territori molt més ampli, però des de la seva formulació fins a l'actualitat la quantitat de noves troballes i excavacions permet veure en alguns casos diferències entre l'extrem oriental i l'occidental. Possiblement la ubicació en una zona de pas que enllaça fins als Pirineus i més enllà comporta rebre estímuls d'aquells territoris, i possiblement aquests estímuls permetin un major desenvolupament.

pament socioeconòmic. El que sí sembla clar és que, més que les produccions metàl·liques presentades al llibre, el que millor expressa aquesta conjuntura són alguns motlles de fosa. Parlo especialment del motlle de destrals d'aletes amb anella de Sant Esteve de Llitera i del d'espasa de tipus pistil·liforme de Regal de Pidola, així com del de martell tubular, també de Regal de Pidola. Tots ells fan pensar en la producció de peces tipològicament foranes amb motlles locals, els dos primers dibuixant una línia de comunicació rarament observada al nord-est peninsular, que comunica amb el món atlàntic i l'oest de França, si bé l'estudi i catàleg de paral·lels presentat pels autors del treball considera altres casos peninsulars de peces acabades. El darrer cas, en canvi, més tardà respecte als altres dos, connecta la Llitera amb el sud-est francès, que és una relació millor documentada i en la qual segurament entrarien el dipòsit de Monderes, el cisell de les Forques i un seguit de peces de tipus launacià documentades a Catalunya i el nord de la província de Castelló i que circularien agrupades amb fragments, lingots i peces mai acabades en un circuit de reciclatge del metall.

Totes aquestes informacions provoquen una sèrie de preguntes, ja que l'estudi dels objectes és només una manera d'entrar al coneixement de la societat que els va utilitzar. Segurament sigui útil reflexionar sobre si l'ús de motlles de fosa fets amb pedra sorrenca local permetia produccions quantitativament nombroses. Si així fos, qui serien els clients per a aquestes peces tipològicament alienes (espases o destrals singulars)? El registre arqueològic no en conserva cap d'acabada. Les limitacions del registre funerari de la zona, poc conegut i, si fem cas a les característiques de les necròpolis veïnes, poc procliu al dipòsit i l'amortització de béns de prestigi més enllà d'alguna excepció on es concentren algunes desenes de braçalets, no sembla ser el destí d'aquests objectes singulars. S'hauria de plantejar un mercat

exportador? Llavors serien necessaris més motlles i sobretot pensar en una explicació per a l'abastiment de metall que permeti aquesta producció. Potser una solució és la d'entendre una vida relativament curta per a aquests objectes, útils per a definir i marcar moments puntuals en l'estructuració social d'aquest grup, però ràpidament amortitzats com a metall de reciclatge, entrant de nou en un sistema de reutilització d'aquell metall. Aquest procés és conegut en zones deficitàries de metall com el nord-est peninsular i el sud-est francès durant el canvi entre el bronze final i la primera edat del ferro mitjançant la pràctica d'acumulació de metall i la refosa de petits objectes que es transformen i circulen en forma de lingots planoconvexos. En el cas de la Llitera, lamentablement, avui no coneixem l'abast d'aquest sistema de recollida de fragments de bronze per a la refosa. Només serà possible proposar-ho a partir de la publicació integral del dipòsit de Monderes, que permetrà observar la sincronia o no de les peces que integren el conjunt per a proposar si aquesta pràctica es limitava a recollir peces en ús (sincròniques) o si hi havia un espoli de conjunts tesauritzats, és a dir, de moments cronològics successius.

La publicació que segueix, centrada entorn de la primera metal·lúrgia de la Llitera, excita la recerca, obre línies de reflexió i posa interrogants, tants com respostes, a una realitat arqueològica complexa que s'ha de conèixer per a contextualitzar la protohistòria tant nord-sud (Pirineu-costa) com est-oest (Catalunya-Aragó). Però l'exemple d'aquest llibre ha de servir per a quelcom més que la lectura científica. Ha de servir per a conscienciar sobre la necessitat de protegir el patrimoni comú. Com es veu al llarg del treball, la correcta contextualització de peces trobades de manera casual aporta una informació valuosa per a enriquir el discurs històric. Aficionats, estudiosos locals o fins i tot curiosos que estimen la història, la protohistòria i la prehistòria d'aquest

territori (i tants altres) han de veure la importància de donar a conèixer les troballes de manera correcta per a poder explicar més i millor el passat de tots.

M'agradaria que aquest llibre serveixi per a estimular una major col·laboració pública i una sensibilització per a recuperar i protegir el patrimoni.

DR. RAIMON GRAELLS I FABREGAT

Universitat d'Alacant
Dept. Prehistòria, Arqueologia, H^a. Antiga, F^a. Grega y F^a. Llatina
Edifici Filosofia i Lletres, III
E-03080 Alacant
SPAIN
raimon.graells@gcloud.ua.es
ORCID iD
<https://orcid.org/0000-0002-9057-7510>